

¹³ *Фонди археології Львівського історичного музею.* — Інв. № 16694, на поверхні напис білою фарбою: «Звенигород 1925 р.»

¹⁴ *Свешников И. К.* Культура многоваликовой керамики... — С. 76.— Рис. 20.

¹⁵ *Шмаглий Н. М., Черняков И. Т.* Курганы степной части междуречья Дуная и Днестра // МАСП.— М., 1970.— Вып. 6.— Ч. 1.— С. 115.

¹⁶ *Черняков И. Т.* Племена Северо-Западного Причерноморья в позднем бронзовом веке.— Автореф. дисс. ... канд. ист. наук.— К., 1975.— С. 29.

¹⁷ *Тоцев Г. Н.* Средний период бронзового века Северо-Западного Причерноморья.— Автореф. дисс. дисс. ... канд. ист. наук.— К., 1982.— С. 23.

¹⁸ *Свешников И. К.* Культура...— С. 77.

¹⁹ *Крушельницкая Л. И.* Северо-Восточное Прикарпатье в эпоху поздней бронзы и раннего железа (проблемы этнокультурных процессов)— Автореф. дисс. ... докт. ист. наук.— К., 1991.— С. 17—19.

Одержано 18.01.96

ЗНАХІДКА ТЕРАКОТИ НА АНТИЧНОМУ ПОСЕЛЕННІ ЖУРАВКИ-1 У КРИМУ

О. В. Гаврилов

У середині 70-х рр. на західній околиці села Журавки Кіровського району в Криму під час будівництва було знищено античне поселення, яке за знахідками амфорної кераміки датується V—II ст. до н. е.¹. Воно займало досить велику територію, яка нині забудована. Підйомний матеріал поширений на площі 1,3 км з півночі на південь, 0,3 км зі сходу на захід. Відносно велику кількість фрагментів амфор знайдено поблизу ферм та силосних ям.

Присутній при початку будівництва геолог Е. М. Кальський зібрав на вищевказаній площі 75 амфорних клейм, кілька цілих ліпних горщиків та келихів, фрагменти різноманітного чорнолакового посуду та теракотову статуетку, а також багато відщепів, пластин, призматичних нуклеусів, скребків на пластинах та інших знарядь праці з кременю. Очевидно, тут же знаходилась стоянка кам'яного віку. Слід зазначити, що знаходження в одному місці стоянок і поселень різних епох та культур — від палеоліту до пізнього середньовіччя характерно для степової передгірської зони цього регіону Східного Криму². Це було зумовлено наявністю джерел прісної води у місцях, обраних людиною для життя, а цей фактор внаслідок географічно-кліматичних умов регіону за всіх часів був визначальним.

Всі знайдені матеріали за винятком більшості амфорних клейм, знаходяться у приватній колекції Е. М. Кальського. Амфорні клейма оброблені Махнєвою О. О. та передані до фондів Федосійського краєзнавчого музею³. Ці знахідки досить цікаві і заслуговують на окрему працю. У даній же публікації буде представлено лише теракоту (рис. 1), що рідко зустрічається на пам'ятках подібного типу.

Теракоту було знайдено у котловані поблизу ферми серед золи та попелу. Очевидно, у цьому місці знаходився один з зольників поселення; поряд з нею виявлено фрагменти амфор та ліпного посуду. Теракота є жіночою скульптурою, яка стояла на підставці, фігура її звужувалась донизу. Вона одягнута у хітон, на голову до половини накинута гіматія. Спереду хітон має широкий виріз для шиї у вигляді «човника», одяг рельєфно облягає фігуру і спадає до ніг декількома рівними зборками. Ззаду хітон щільно облягає фігуру і спускається донизу нероздільною масою. Ретельно пророблені та передані риси видовжено-овального молодого обличчя: тонкий та прямий ніс, дугоподібні брови, очі, маленькі губи, округле підборіддя. Волосся облямовує чоло зубчастими рядками і спускається до скронь, шия довга та пряма. Права рука зігнута у лікті, кисть знаходиться біля грудей, пальці зібрані у щіпку, можливо, вони тримали квітку, яка могла бути намальована фарбою. Ліва рука опущена вздовж тіла, трохи зігнута в лікті, кисть на стегні, пальцями притримує хітон. Ліва нога трохи виставлена вперед, права — пряма, від неї збереглася лише ступня, ноги босі. Фігура викликає відчуття м'якого руху. Розміри: висота загальна — 23 см; висота фігури — 20,4 см; висота підставки — 2,6 см. Розмір підставки: 6,4×5,7 см, її передня сторона пряма, задня — напівкругла, знизу вона має круглий отвір, який було зроблено для виходу газів при випаленні. Статуетка склеєна з двох половинок, всередині порожниста. Поверхня ніби підложена, глина добре відмудлена, світло-жовто-рожевого кольору з домішкою

© О. В. ГАВРИЛОВ, 1997

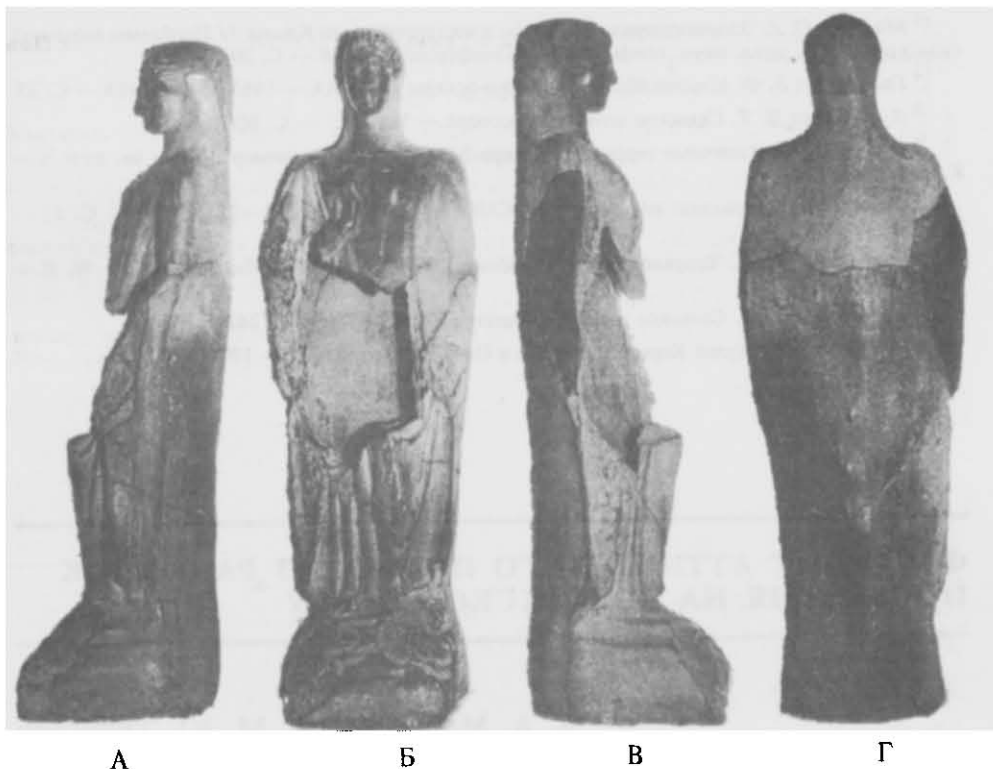

Рис. 1. Терракота Кори-Персефони з античного поселення Журавки-1 у Криму: А — вигляд з лівого боку; Б — вигляд у фас; В — вигляд з правого боку; Г — вигляд ззаду.

дрібного піску. Має значні пошкодження та втрати: збита права частина голови, передня частина тіла від грудей до колін, передня сторона підставки. Слідів фарби на поверхні статуетки немає.

Умови, в яких була знайдена терракота, серед скупчення золи та попелу, вказують на існування на поселенні зольників — есхарів, які виконували роль вітварів. Відомо, що в уяві давніх греків житлове вогнище мало таку ж святість, як і вітвар, це стосувалось також золи з вогнища та зольників. Усі відомі вітвари Давньої Греції мали вигляд зольних горбів, що утворились з ренток жертвоприношень⁴. Цілком можливо, що в сільських поселеннях через відсутність святилищ таку роль виконували як житлові вогнища, так і зольники, що знаходились біля кожного житла. Ось чому рештки давніх поселень визначаються на тлі оранки передусім світлими плямами⁵, які лишилися від зольників. Кількість таких зольних плям, очевидно, дорівнювала кількості домів-садиб, що входили до поселення. Знахідки теракот, що зображували жіночі божества, є звичайними для античних міст і рідкісними для сільських поселень архаїчного та ранньокласичного періоду⁶.

Оскільки дане поселення входило до сільської округи античної Феодосії, а головним заняттям його мешканців було землеробство, то тут побутувало шанування божеств, пов'язаних з землеробськими культурами. Знахідка статуетки Кори-Персефони — яскраве тому підтвердження. Те, що вона є саме цим міфологічним персонажем, засвідчують ознаки, властиві лише образу: богиня стоїть, одягнута в довгий хітон, голова вкрита гіматієм, права рука у традиційному жесті піднята до грудей, обличчя молоде, величне, але воно не суворе, як у Деметри.

Майже аналогічна статуетка була знайдена у 1908 р. в Ольвії⁷. Теракоти аналогічного типу побутували і в самій античній Феодосії⁸. В цілому, такі теракоти мали бути поширені⁹, як і культ Кори-Персефони, Центром їх виробництва вважається Родос і датуються вони кінцем VI — початком V ст. до н. е.¹⁰. Слід відзначити, що для варварських поселень такі знахідки не характерні, особливо ж для цього періоду. Отже, можна припустити, що на цьому поселенні мешкала певна кількість греків, які використовували у культурах такі теракоти.

Примітки

¹ Катюшин Е. А., Айбабина Е. А. Раскопки в окрестностях Феодосии // АО.— 1977.— М., 1978.— С. 328.

² Гаврилов А. В. Отчет об археологических разведках на территории Кировского и Советского районов Республики Крым в 1993, 1994 гг. // ИА КФ ИА НАН Украины.— Ф. 1994.— С. 2.

³ *Махнева О. А.* Эллинистические усадьбы в восточной части Крыма // Проблемы античной культуры.— Тез. докл. науч. конф.— 4.3.— Симферополь, 1988.— С. 208.

⁴ *Гайдукевич В. Ф.* Мирмекийские зольники-эсхары // КСИА.— 1965.— Вып. 103.— С. 35.

⁵ *Кругликова И. Т.* Сельское хозяйство Боспора.— М., 1975.— С. 60.

⁶ *Русяева А. С.* Античные терракоты Северо-Западного Причерноморья VI—I вв. до н. э.— К., 1982.— С. 22.

⁷ *Леви Е. И.* Терракоты из Ольвии // САИ.— 1970.— Вып. Г1—11.— Ч. I.— С. 51.— Табл. 29, 7.

⁸ *Кобылина М. М.* Терракоты из Феодосии // САИ.— 1970.— Вып. Г1—11.— Ч. II.— Табл. 24, 25.

⁹ *Кругликова И. Т.* Сельское хозяйство Боспора.— М., 1975.— С. 242.

¹⁰ *Русяева А. С.* Культ Кори-Персефони в Ольвии // Археология.— 1971.— С. 28.

Одержано 22.06.96

ФРАГМЕНТ АТТИЧЕСКОГО ШЛЕМА ИЗ РАСКОПОК ПОСЕЛЕНИЯ НА ЧОКРАКСКОМ МЫСУ *

А. А. Масленников, М. Ю. Трейстер

При раскопках античного поселения на Чокракском мысу (рис. 1) был найден фрагмент бронзового предмета, заслуживающий специального рассмотрения.

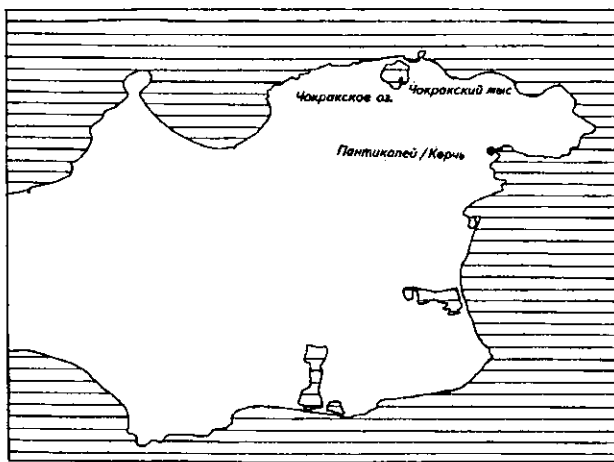

Рис. 1. Карта Восточного Крыма с указанием местоположения поселения на Чокракском мысу.

числе датированных второй пол. VI в. до н. э.

Поселение на мысу возникло, по-видимому, не ранее второй четверти V в. до н. э. и просуществовало недолго. Затем, уже основательные строения здесь появляются около середины следующего столетия. Вероятно, с этого времени тут существует большая, хорошо укрепленная усадьба. Приблизительно через 70—80 лет жизнь на ней замирает и возрождается вновь уже в Митридатовскую эпоху. Скорее всего это происходит даже в годы правления Асандра.

Исследуемое с 1986 г. поселение расположено в центральной, несколько возвышенной части узкого длинного мыса, вдающегося в Чокракское озеро с юга (рис. 2)¹. В древности, в том числе в античное время, судя по геологическим отложениям и результатам измерений колебаний уровня Азовского моря, это был полуостров в глубине мелководного залива. Наличие вблизи мыса редких в здешних местах, притом довольно обильных, источников пресной воды делало этот район весьма привлекательным для постоянных поселений. Это подтверждается многочисленными находками на раскопе и в окрестностях мыса обломков кремневых орудий и отщепов, а также, что особенно для нас интересно, фрагментов античной посуды, прежде всего амфор, в том

* Анализ контекста находки выполнен А. А. Масленниковым, атрибуция фрагмента шлема — М. Ю. Трейстером.